

SAMLAREN

*Tidskrift för
svensk litteraturhistorisk
forskning*

ÅRGÅNG 87 1966

Svenska Litteratursällskapet

UPPSALA

Almqvist & Wiksells

BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

UPPSALA 1967

en generalstabsrapport. Allt stämmer ända ner i detaljerna, väder och vind från dag till dag, antalet skjutna skott, döda och sårade, den precisa tiden för kanonader, träffningar och stormningar.

I slutkapitlet har Nilsson visat att Herman Bang en tid var den ledande skribenten i Politiken, med en uppsjö av vitala artiklar i dagens frågor — långtifrån bara litterära frågor — en verksamhet som något modifierar den traditionella bilden av Bang som egocentrisk dekadent. Han var naturligtvis detta men hans personlighet hade rum för både medlidandet och den utåtriktade aktivitetens resurser.

Detta viktiga klarläggande leder över till det resultat som kanske är avhandlingens finaste: Nilsson har lyft fram i dagen moralismen och den samhällsreformerande lidelsen bakom Bangs verksamhet, en stark underström, en intressant paradox. Bangs sociala medvetenhet och politiska syn hade apokalyptiska drag, han var inställd på katastrofer, ödeläggelse och han hämtade sina argument ur samma paniska erfarenheter som kom honom att dramatisera sitt eget öde och bygga in det i ett system av myter, — myter som kunde vara lögnaktiga ur den triviala sanningens perspektiv men som inte var helt ogiltiga ur subjektivitetens synvinkel. Hur självupptagenheten disciplinerade sig samtidigt som nederlagsupplevelsen kvarstannade och fördjupades genom inlevelsen i enkla vardagsöden är övertygande skildrat. Det finns således en mycket intim förbindelse mellan Bangs konstnärliga och socialt-etiska strävanden.

Mot dessa avhandlingens huvudresultat tror jag knappast att man kan rikta några tyngre vägande anmärkningar. Nilssons helhetsbild — som kunde varit bättre summerad i den svenska texten — är så väl underbyggd att den utesluter avgörande alternativ. Vad som kan diskuteras är nyanser av det slag som i ett så summariskt sammanhang som detta inte har någon plats. Dokumentationen är förnämlig, den är mer bevingande än själva stilbeskrivningen. Nilsson fullföljer inte alltid sina fynd och reflexioner; karakteristiken av Bangs prosastil kunde ha utförts i en mer syntetisk sammanfattning. Bristen härvidlag sammanhänger med att författarens egna stilistiska redskap inte är riktigt skarpa. Han har en stor tolerans mot sina egna språkvanor och det händer att han inte kan göra sina goda tankar och utmärkta uppslag full rättvisa. Danismerna överflödar. Det behövde i och för sig inte störa intrycket men inte sällan rör sig framställningen i ett språkligt ingenmansland. Meningarna hotar ibland att desintegrera, kontaminationer och slintningar är vanliga. Det är visserligen sällan som skadorna går under huden och träffar vitalare delar av resonemanget men då och då undrar man om tankegången är oriktig eller bara oklart formulerad. Det visar sig nästan alltid att den är riktig, det sker småningom en tillvänjningsprocess, man lär sig Torbjörn Nilssons dialekt. På den dialekten har han skrivit en litteraturvetenskaplig avhandling om vilken man lugnt kan säga att den tillhör de senare årens tyngst vägande.

Knut Ahnlund

WALTER JOHNSON: *Strindberg and the Historical Drama*. University of Washington Press. Seattle 1963.

Om man bortser från den ymnigt flödande litteraturen om Mäster Olof har forskningen haft märkvärdigt lite att säga om Strindbergs historiedramatik. En summarisk genomgång i översiktsverk som Lamms och Olléns, några studier över Shakespeareinflytandet och ett antal relativt obetydliga uppsatser om detaljproblem är i stort sett allt som har kommit på tryck — om man inte vill räkna in en hel del tysk Geisteswissenschaft på 10-talet om »Strindberg als Geschichtsphilosoph». Och det vill man inte gärna.

Det är ju dock inte obetydigheter det är frågan om. Stycken som Folkungasagan, Gustav Vasa och några till hör obetingat till mästerverken och borde kunna locka någon av de tallösa drömspel- och kammarspel-kommentatorerna till åtminstone något litet intermezzo scherzando mellan drabbningarna. Utgångsläget för ett genetiskt studium är faktiskt ovanligt gynnsamt: vi äger en mängd utkast och anteckningar, och vi kan återfinna en stor del av det historiska källmaterialet i Strindbergs efterlämnade bibliotek med hans egna förstrykningar och randkommentarer. Förvånansvärt få forskare har ut-

nyttjat möjligheterna att t. ex. avläsa Strindbergs reaktioner på sitt Shakespearestudium i marginalerna till hans upplaga av Hagbergs översättningar eller registrera hans många nerlag med pennan i Afzelius Sagohäfder. Inte ens handskriftsmaterialet är ännu definitivt ordnat och kronologiserat (i den mån detta är möjligt). Redan en granskning av vattenstämplarna — Strindberg hade ju den föredömliga vanan att företrädesvis skriva på Lessebo bikupa — visar att den nuvarande grupperingen av utkasten i Kungl. biblioteket inte är korrekt.

Innan sådana »preliminary operations» har stökats undan måste flera angelägna forskningsuppgifter förbli olösta. Att det ändå går att komma en bit på väg visar Walter Johnson i ett omfattande och kunnigt arbete, Strindberg and the Historical Drama.

Walter Johnson har redan tidigare genom en rad utmärkta översättningar dokumenterat sitt intresse för Strindbergs historiedramer; här sparar han — frånsatt en kontroversiell värdering av Mäster Olof — sannerligen inte på superlativerna. Engelbrekt har t. ex. haft svårt att engagera svenska kritiker: denne granskare kallar Strindbergs karakteristik av huvudpersonen »a far more convincing and more well-rounded characterization than one can find in any other Swedish literary work» (s. 187 f.). Det blir inte fullt klart om Johnson jämför Strindbergs porträtt med dem som tidigare tecknats av Ling (här kallad rätt och slätt Per) och Blanche; bara i så fall är uppskattningen rimlig. Även om de världshistoriska dramerna — av Lamm närmast betraktade som en sorts dåliga skämt med publiken — har han goda ord. Lamm förbiser, menar han, att Strindberg här experimenterar med en ny genre, som går tillbaka på den platoniska dialogen och reformationsdramat. Moses, Socrates och Kristus är mästerliga *dialoger*, »designed primarily for reading aloud in the theatre» (s. 241); de skall inte bedömas som konventionell scenkonst. Moses borde t. ex. i en stilenlig uppsättning visa sig »eminently suitable for production» (s. 243).

Uppslaget vidarebefordras med varm och en smula misstrogen hand till någon hugad experimentteater. Riktigt säker kan man ju inte vara när det gäller Strindberg, men nog har jag svårt att dela Walter Johnsons optimistiska tro på historiedramatikens slagkraft internationellt sett. Jämförelsen med Shakespeares krönikespel är inte helt relevant, och när såg vi förresten Richard II eller Henrik VI på en svensk scen sist?

Efter en inledande granskning av Strindbergs historieuppfattning sådan den formuleras i Världshistoriens mystik (1903) låter Walter Johnson hela raden av historiedramer, från Hermione till Bjälbojarlen, passera revy i korta monografiska kapitel. En grundläggande synpunkt är, att företalet till Fröken Julie ger nyckeln till även de sena skådespelens dramaturgi. »In terms of dialogue, characterization, plot construction, and penetration below surfaces the preface is as applicable to the post-Inferno historical plays as to the great plays of the 1880's.» (s. 74). Det är en tes som nog måste modifieras åtskilligt. Som förf. senare observerar passar nyckeln inte alls till Christina och Gustav III, eftersom vi här har att göra med just den sorts teater som Strindberg attackerar i förordet, nämligen »the well-made play» i Scribes efterföljelse. Och strukturen i Gustav Adolf eller de världshistoriska dramerna har sannerligen inte mycket med naturalismens teateridéer att göra.

Trots att Walter Johnson egentligen inte intresserar sig för genetiska problemlösningar har han skaffat sig en solid kännedom om källmaterialet. Redovisningen av utkast, brev och klippsamlingar vittnar gott om hans forskarenergi. Tyvärr citerar han inte alltid rätt. En kontroll av utkasten till Folkungasagan och Gustav Vasa avslöjar en hel del felläsningar. Han läser t. ex. »nederlagd» (struck down) i st. f. »vederlagd», »parter» i st. f. »partier» och »Ömsesidiga ingifvelser» där det står »Ömsesidiga angifvelser». Ortografin är inte alltid Strindbergs, ord och korta meningar har tappats bort. Man saknar över huvud taget en metodisk analys av Strindbergs scenutkast och anteckningar; de serveras nu i ett lite planlöst urval för att illustrera »how carefully and painstakingly the author worked out the final structure» (s. 76).

Här som ofta eljest visar förf. en benägenhet att gå runt mera distinkta och krävande problemställningar och nöja sig med en antydande och refererande framställning. Orsaken är naturligtvis den att han i första hand vänder sig till läsare som dels behöver elementär information om svensk historia, dels så utförliga innehållsredogörelser att de analytiska resonemangen inte hänger i luften. (Denna tungmanövrerade och dessvärre

ofrånkomliga förberedande materialredovisning är det ju som gör mycken läsning av litteraturvetenskapliga verk till en lång ökenvandring med alltför korta oasbesök.) Acceptorar man emellertid Walter Johnsons premisser och betraktar hans bok som en välvägd och genom sin positiva inställning stimulerande introduktion, finns det all anledning att hälsa den hjärtligt välkommen. Den kan locka både teatrar och forskare till nya tag. Än finns det upptäckter kvar att göra i Strindbergs historiedramatik.

Hans Lindström

ERLAND LAGERROTH: *Selma Lagerlöfs Jerusalem. Revolutionär sekterism mot fäderneärvd bondeordning*. Skrifter utgivna av Vetenskapssocieteten i Lund. 57. Lund 1966.

Lagerroth fastslår redan i inledningen till sin 70-sidiga uppsats, att Selma Lagerlöf »utformade sin roman som ett motsatsspel mellan dem som lämnade den gamla tron och det gamla landet och dem som stannade kvar». För att undvika risken av att enbart uttala en intresselös truism fixerar han i undertiteln de idéer de två grupperna företräder som »revolutionär sekterism mot fäderneärvd bondeordning». Han hävdar alltså, att »det är brytningen som är det väsentliga — konflikten, striden, 'dialogen'» (s. 22). Ibland talas om en »kraftmätning mellan romanens båda livs- och trosformer» (s. 53), om »dialogen, eller rättare den direkta konfrontationen mellan Hellgumianerna å ena sidan och Ingmar Ingmarsson som representant för den gamla bondeordningen å den andra» (s. 59). Det fastslås (s. 49), att »Selma Lagerlöfs Jerusalem är en berättelse om en konflikt mellan gammal svensk bonde- och kyrkoordning och en revolutionär, totalitär sekterism, och den förblir i allt väsentligt detta». Enligt Lagerroths uppfattning är alltså romanen »i allt väsentligt» en idéroman.

Selma Lagerlöf hade mitt under arbetet en annan syn på saken. »I Antikrist ville jag kämpa för en idé, nu (= i Jerusalem) har jag bara gått upp i att göra människor» (Brev till Elise Malmros 16.11.01). Ur det perspektivet ter sig Lagerroths anklagelse mot författarinnan, att hon riskerat att »fördunkla klarheten i romanens komposition, att försvaga skärpan i dess dialektik» genom att låta Ingmarssläkten ha företrädare i båda grupperna (s. 22), egendomlig. Lagerroths vägran att erkänna, att Ingmar under sin »vallfärd» till Palestina genomgår en omvändelse, en djup förändring, är förställic ur Lagerroths synvinkel men högst omotiverad ur författarinnans. Trots orvtydigheten i det religiösa språket i omvändelse-scenen menar den förre, att »skildringen själv begår inget sådant 'misstag', den vidmakthåller antitesen orubbad» (s. 59).

Hade undersökningen fått stanna vid ett försök att genom talande sammanställningar låta texten själv lösa problemen, skulle knappast några metodiska invändningar kunnat göras. Inledningen talar för övrigt om »en fortlöpande genomgång av texten», men snart nog kommer de utomtextliga faktorerna in — men blott i den mån de kan tolkas som stöd för huvudtesen. Lagerroth talar ofta å författarinnans vägnar. (Typ: Varför har då Selma Lagerlöf format sin skildring så att ... Svaret är ... s. 35), men av någon anledning citerar han blott någon enda gång de många uttalanden om romanen, som finns bevarade främst i brev. Typiskt är att han på åtta sidor diskuterar »meningen» med Jerusalemkolonin utan att låta författarinnan komma till tals, trots att hon klart uttryckt sin uppfattning i brev strax efter fullbordandet av Jerusalem II. (Brev till Elise Malmros 28.1.03.) Däremot använder han utan reservation ett uttalande från 1912 för att vederlägga en annan forskares mening om Selma Lagerlöfs uppfattning 1902. Källkritiken brister på flera punkter. Sin uppfattning om förhållandena inom Jerusalemkolonin bygger Lagerroth delvis på Edith Larsson, Dalafolk i heligt land, 1957, som grundar sin negativa framställning på andrahandsuppgifter, medan Selma Lagerlöfs och Sophie Elkans belagda uppfattningar liksom de hundratals breven från kolonisterna ej tas i bruk.

Tesmetoden låter alltså Ingmar (den yngre) framstå i första hand som »representant för den gamla bondeordningen». Vad det innebär förklarar Lagerroth utförligt: Ingmarernas religion är »en praktisk levnadsvisdom med rötter i ättens och samhällets förgångna och genom devisen 'Guds vägar' knuten till gammal-lutherskt fromhetsliv» (s. 26). Senare reserverar han sig och talar om »de vägar de (= Ingmarerna) kallar Guds men som även kunde kallas hederns och rättens» (s. 69). Deras handlande ledes förutom